

Auringonpaisteen soturit ja kylmän sodan perintö



■ Ulkopoliittisen instituutin erikoistutkija Henriikki Heikka on arvioinut Yhdysvaltojen käynnistämää terrorismin vastaista sotaa ja Suomen suhdetta siihen kylmän sodan perinnön valossa ("Sotaa suomettumisen varjossa" *Kanava* 8/2002). Hän kiistää väitteen, jonka mukaan George W. Bushin hallinto toteuttaisi terrorismia vastaan taistellessaan uusia, Yhdysvaltojen aikaisempien hallitusten linjasta poikkeavia ulkopoliittisia oppeja. Heikan mielestä terrorismin vastaisen sodan strategia päinvastoin perustuu samoille arvoille ja periaatteille, joilla Yhdysvallat voitti sodan kommunismia vastaan.

Heikka väittää Yhdysvaltojen nykyisen hallituksen edistävän liberalismia ja vapautta koko maailmassa. Demokratia, yksityisomistus, kaupan ja markkinoiden vapaus, oikeusvaltio, yhdenvertaisuus lain edessä, lainsäädäntö-, toimeenpano- ja tuomiovalan erottaminen toisistaan sekä naisten oikeuksien kunnioittaminen on toimeenpantava kaikkialla – tarvittaessa ennalta ehkäisevin sotatoimin vastahankaisia vastaan. Opin ensimmäinen testi on Saddam Husseinin "tekeminen vaarattomaksi". Sen jälkeen seuraa lisää interventioita "liberalismia halveksiviin maihin", lähinnä islamilaiseen maailmaan.

Presidentti Bushin syyskuun 2001 terroristi-iskujen vuosipäivänä julistama Yhdysvaltain maailmanhistoriallisen tehtävä on Heikan mielestä vain uusi versio politiikasta, jolla Ronald Reagan ja George Bush vanhempi kukistivat kommunismin kaksi vuosikymmentä sitten. Neuvostoliiton kehitettyä massiivisen hyökkäysstrategian Länsi-Euroopan nujertamiseksi Yhdysvallat panivat kovan kovaa vastaan "liberaalin demokration puolustamiseksi". Neuvostoliitolta lopuivat rohkeus ja voima toteuttaa hyiset suunnitelmansa. Kun varustelukilpa uuvutti Idän karhun ja kommunismi mätäni sisältäkin päin, satelliitit vapautuivat miehityksestä ja Länsi-Eurooppa pelastui, Suomi muiden mukana.

Heikan mielestä myös Suomen ulkopoliittinen linja seuraa edelleen kylmän sodan aikana opittua perinnettä. Kun kylmän sodan Suomesta ei löytynyt "Mannerheimin kaltaista suurstrategista neroa", oltiin rähmällään idän suuntaan. Oltiin hurskaan tietämättömiä ellei suorastaan kiittämättömiä niistä – amerikkalaisista – voimista, jotka maamme vapautta suojelivat.

Suomen ulkopoliittinen johto ei ole ollut innokkaimpien joukossa puolustamassa Yhdysvaltojen oikeutta tehdä kansainvä-

liseltä yhteisöltä kysymättä ennalta ehkäisevä isku Irakiin Saddamin syrjäyttämiseksi. On jopa esitetty epäileviä huomautuksia Bushin ulkopoliittikan perusteista – tosin esimerkiksi Saksaan verrattuna varovaisesti. Heikan mielestä poliitikkojen ja kansalaisten asenteissa näkyy edelleen suometuminen. YK:n turvallisuusneuvostoon vetoaminen on oikeastaan luvan kysymistä Moskovasta sekä Venäjän etnisten sotien ja ihmisoikeusloukkausten hyväksymistä. Ulkopoliittinen johto on sisäistänyt kylmän sodan perintönä ”refleksinomaisen Amerikka-vastaisuuden”. Ei osata erottaa oikeata väärästä eikä tehdä moraalisia arvioita kansainvälisestä politiikasta. Heikka suosittelee ulkopoliittisille johtajille ”älyllistä rehellisyyttä ja historiantajua”. Olisi tuettava Washingtonin politiikkaa, joka suojeli kylmässä sodassa rähmällyttä Suomea ja joka nyt ”on suunnannut tähtäimensä islamilaista sivilisaatiota riivaaviin diktaattoreihin”.

Kylmät väreet käyvät selkäpiissä, lukee Heikan tekstiä sitten historiantutkijana tai maailmanpolitiikkaa seuraavana kansalaisena. Väristykset eivät johdu esitettyjen historian tulkintojen vakuuttavuudesta vaan yksioikoisuudesta. Nuoren tutkijan uhoa vakavampi epämiellyttävien tuntemusten syy on se, että presidentti Bushin lähipiirin ulkopoliittiset haukat todella ajattelevat kuvatulla tavalla.

Heikka tunnustaa sankareikseen Dick Cheney, Donald Rumsfeldin ja Auringonpaisteen soturiksi nimetyn apulaispuolustusministeri Paul Wolfowitzin, Irakin vastaisen sodan ideologisen arkkitehdin (Bill Keller, ”The Sunshine Warrior”, *New York Times*

Magazine 22.9.2002). Suoraan Wolfowitzilta on lainattu ajatus Yhdysvaltain oikeudesta, jopa velvollisuudesta käyttää voimakeinoja perustaakseen länsimaisia arvoja kunnioittavia hallituksia arabimaailmaan.

Wolfowitzin ja muiden Washingtonin haukkojen mielipiteet poikkeavat Heikan esityksestä lähinnä vain siinä, ettei heille tulisi mieleenkään kutsua linjaansa liberaalistiseksi. On erikoista, ettei suomalainen tutkija tiedä liberalismiin tarkoittavan Yhdysvaltojen poliittisessä kielessä vahvan sosiaalipolitiikan ja elämäntapoja koskevan suvaitsevaisuuden kannattajaa. Republikaanien oikeistosiiven suussa liberaali on kommunistin jälkeen pahin haukkumasana.

Wolfowitzin, Heikan ja muiden nykyajan auringonpaisteen satureiden näkemyksistä on paikallaan esittää kolme kriittistä kysymystä. Ensiksi, jatkaako Yhdysvaltojen nykyinen hallitus maan aikaisempaa ulkopoliittista linjaa – edes sikäli kuin sitä edustivat Reagan ja Bush vanhempi? Toiseksi, pelastivatko Yhdysvaltojen kovat otteet kylmässä sodassa eurooppalaisen demokratian kommunismilta? Kolmanneksi, turvaako Yhdysvaltojen nykyinen ulkopoliittikka maailmanlaajuisesti demokratian ja ihmisoikeudet? Perustelen seuraavassa kielteisiä vastauksia kaikkiin kysymyksiin.

Ulkopoliittinen linjanmuutos

Yhdysvaltojen uusi ulkopoliittikka ei jatka aikaisempaa linjaa, sikäli kuin kysymys on yksipuolisesti päätetyistä ennalta ehkäisevistä iskuista epävarmoihin kohteisiin ja demokratian miekkälähetyksestä, vaikka George W. Bush itse kokisikin jatkavansa

Irakin politiikassaan tehtävää, jonka toteuttaminen jäi hänen isältään kesken.

1980-luvun republikaanihallitukset ottivat käyttöön opin Neuvostoliitosta pahan valtakuntana ja haastoivat sen varustelukilpaa, joka saattoi ratkaisevasti vaikuttaa sen sisäiseen romahdukseen. Silti ei julistettu aseellista ristiretkeä kommunismia vastaan. Käytännössä Neuvostoliiton näännyttämiin riittivät rauhanomaiset keinot. Muutenkin ulkopoliittikan pohjana olivat multilateraaliset liittoutumiset ja sitoutuminen YK:n peruskirjaan, joka sallii kansainväliset rajat ylittävät hyökkäykset vain vastauksena aseelliseen aggressioon. Vielä Persianlahden ja Kosovon sodissa nojattiin YK:n ja kansainvälisen yhteisön tukeen.

Heikan esityksen mukaan Yhdysvallat ei enää tunnusta YK:n turvallisuusneuvoston arvovaltaa, koska siellä istuu myös totalitaaristen maiden edustajia vaan pitää kansainvälisen politiikan oikeutettuna toimijoina vain demokraattisesti hallittuja maita. Idealisoivasta retoriikasta huolimatta tämä tarkoittaa käytännössä maita, jotka hyväksyvät Yhdysvaltain ylivallan, olivat ne demokratioita tai eivät. Bushin hallinnon uusi linja pyrkii siis toteuttamaan unilateraalista ulkopoliittikkaa, jossa Yhdysvallat ylivoimaisen sotilasmahtinsa turvin päättää omien intressiensä pohjalta, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei.

Linjan muutosta heijastaa myös Yhdysvaltojen kielteinen asenne pyrkimyksiin perustaa kansainvälinen politiikka yhteisesti sovittujen sääntöjen noudattamiseen. Bushin hallinto ei ole innostunut kansainvälisestä rikostuomioistuimesta, jonka tehtävä

on tutkia kansanmurhia ja rikoksia ihmisyyttä vastaan – koska se ilmeisesti näkee mahdollisuuden, että myös amerikkalaisia voitaisiin haastaa Haagiin vastaamaan teoistaan. Sotavankien kohtelua koskevia Geneven sopimuksia ei sovelleta Afganistanin sodassa kiinnijääneisiin, koska sekä al-Qaidan terroristit että Talebanin joukkojen jäsenet on luokiteltu ”laittomiksi taistelijoiksi” (*unlawful combatants*), joita kansainväliset säädökset eivät koske. Lakiin ja sääntöihin nojaavasta ulkopoliittikasta ollaan selvästi siirtymässä voimapolitiikkaan.

Kylmä sota ja pelastuminen kommunismilta

Yhdysvaltojen ulkopoliittisten haikkojen toiminta kylmässä sodassa ei mitenkään yksiselitteisesti pelastanut Eurooppaa kommunismilta. Jos asioita tarkastellaan historiallisen selittämisen näkökulmasta, on itse asiassa hyvin vaikeaa tyhjentävästi selittää, miksi kommunismi romahti niin kuin se romahti. Yhdysvaltojen luja ulkopoliittikka 1980-luvulla oli varmasti osatekijä, ja monet tuntevat siksi jopa kiitollisuutta. Tästä ei voida päätellä, että kehitys olisi ollut Yhdysvaltojen johdon suunnittelema ja tarkoittama. Vielä vähemmän voidaan päätellä, että kovat keinot oletetun hyvän asian puolesta olisivat aina parasta politiikkaa sen enempiä kylmässä sodassa Neuvostoliitto kuin nykyaikana terrorismia tukevia hallituksia vastaan.

Kylmän sodan historiassa on vaihteita, joissa nykytutkimuksen valossa näyttää siltä, että pidättyvä politiikka esti kolmannen maailmansodan syttymisen. Esimerkiksi

Kuuban kriisissä vuonna 1961 Kennedy perääntyi vastoin hallituksensa ulkopoliitisten haukkojen neuvoa, sai Hrustsevinin perääntymään ja vältti tilanteen eskaloitumisen ydinasekonfliktiksi. Jopa kommunismin torjumisen näkökulmasta Kennedyn valinnat näyttävät olleen oikeita. Jos kolmas maailmansota olisi silloin syttynyt, olisi ollut laiha lohdutus, että Yhdysvaltain hallitus sentään tarkoitti hyvää. Paras politiikka kommunismia vastaan ei siten ollut voimakeinojen maksimointia vaan oikean keskivälin löytämistä, jossa vältettiin yhtäältä liiallista pehmeyttä ja toisaalta Neuvostoliiton provosoimista hillitsemättömään aggressioon.

Kommunismin rauhanomaisen kukistumiseen voidaan sitä paitsi osoittaa muitakin syitä kuin Yhdysvaltojen ulkopoliitika. Yksi tekijä oli Länsi-Euroopassa 1980-luvulla vaikuttanut laaja rauhanliike, joka protestoi kummankin sotilasliiton ydinasevarustelua vastaan. Heikka suhtautuu tähän liikkeeseen avoimen halveksivasti. Eurooppalainen rauhanliike oli hänen mielestään joukko hyödyllisiä idiootteja, jotka eivät erottaneet oikeaa väärästä vaan pelasivat Neuvostoliiton pussiin. Syytökset ovat epähistoriallista spekulatiota. Yhtä hyvin voitaisiin selittää asiat niin, että rauhanliikkeen hillitsevän vaikutuksen ansiosta Yhdysvaltain politiikka muotoutui juuri sopivaksi keskiväliksi liiallisen aggressiivisuuden ja liiallisen pehmeuden välillä. Kenties juuri siksi kommunismi hajosi rauhanomaisesti ilman tuhoisia konflikteja.

Varsinkin siksi, että emme tiedä, mitä kylmässä sodassa olisi tapahtunut, jos toi-

mijoiden valinnat olisivat olleet toisenlaisia, voidaan Neuvostoliiton hajoamista pitää monien eri syiden yhteisvaikutuksena. Kehitykseen sisältyi niin paljon ennakoimattomia tekijöitä, että moniin vaihtoehtoihin nähden onnellista lopputulosta ei voida pitää kenenkään tietoisien suunnitelman tuotteena. Kukaan ei pelastanut Eurooppaa kommunismilta, vaan se pelastui ilman kenenkään erityistä ansiota.

Pelastaako moderni Leviathan maailman?

Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa käydään kamppailua multilateraalisen neuvottelulinjan ja unilateraalisen sanelupoliitiikan välillä. Emme tiedä, kumpi linja saa yliotteen ja mihin kansainvälinen tilanne johtaa. Tulevaisuuden arvioinnissa on historioitsijan usein viisainta pysyä hiljaa. Esitän kuitenkin muutamia perusteita sille, miksi Bushin hallinnon ideologisia julistuksia voidaan epäillä historiallisen tiedon valossa.

Eurooppalaisesta näkökulmasta tarkastelemana Yhdysvaltojen nykyinen hallinto ei ole kovin uskottava demokratian ja ihmisoikeuksien takaaja edes omassa maassaan. Esitän vain pari esimerkkiä. Bushin julistuksen mukaan Yhdysvallat pyrkii toteuttamaan koko maailmassa järjestelmän, jossa kansalaiset ovat tasa-arvoisia lain edessä ja tuomiovalta on erotettu toimeenpanovallasta. Useissa Yhdysvaltojen osavaltioissa on kuitenkin käytössä kuolemantuomio, joka on jo sinänsä eurooppalaisten ihmisoikeuskäsitysten vastainen rangaistus. Sen kohteeksi joutuvista on lisäksi suhteettoman suuri osuus köyhiä ja etnisten vähemmis-

töjen edustajia, joilla ei ole mahdollisuuksia tehokkaaseen oikeusapuun. Kaikkein ahkerimmin on kuolemanrangaistusta käytetty Texasissa George W. Bushin kuvernööri aikana. Monet epäilevät siksi Yhdysvaltain hallituksen sitoutumista kansalaisten tas-arvoon lain edessä.

Syyskuun 11. päivän jälkeiset uudet säädökset ovat entisestään horjuttaneet oikeusvaltioperiaatteita ja tasa-arvoa lain edessä. Hallitus on esimerkiksi ottanut itselleen oikeuden pitää ”vihollisen taistelijoiksi” epäiltyjä Yhdysvaltain kansalaisia sotilaskivirikossa rajaamattoman ajan ilman oikeudenkäyntiä tai edes oikeutta keskustella asianajajan kanssa.

Tuomio- ja toimeenpanovallan erokin on Yhdysvalloissa hämärtyneessä, kun Reaganin kaudelta alkaen Korkeimman Oikeuden tuomareiden nimitykset on tehty yhä avoimemmin poliittisin perustein. Vallanjakoperiaatteen mureneminen näkyi selvästi viime presidentinvaalin yhteydessä, kun Korkein Oikeus ratkaisi tuomareiden ideologisia taustoja seuraavalla äänestyspäätöksellä tuloslaskentaa koskevan kiistan Bushin hyväksi.

Ulkopolitiikassakaan ei ole merkkejä siitä, että Yhdysvallat olisi muuttumassa omien etujensa ajajasta ihmisoikeuspolitiikan toteuttajaksi. Se on ehkä uskottavasti onnistunut kuvailemaan Saddam Husseinin maailmanrauhaa uhkaavaksi ja omaa kansaansa murhaavaksi tyranniksi. Monissa muissa tapauksissa ovat diktatoriset hallitukset kuitenkin kelvanneet Yhdysvaltojen liittolaisiksi ilman, että olisi esitetty mitään vaatimuksia demokratian ja ihmisoikeuksien puoles-

ta. Kun nytkin terrorismin vastaista sotaa käydään yhteistyössä esimerkiksi Pakistanin, Saudi-Arabian, Turkin ja Venäjän hallitusten kanssa, monet epäilevät, että Yhdysvaltojen todellisena perusteena ystävien ja vihollisten valinnassa eivät ole humanitaariset arvot vaan strategiset edut. Näyttää siltä, että sotaa tullaan käymään enemmän öljykenttien hallinnasta kuin arabidiktatuurien ja uskonnollisten fanaatikkojen vallalla kärsivien ihmisoikeuksista. Huomion suuntaamista pois Yhdysvaltojen sisäisistä ongelmista on myös pidetty yhtenä sotaisan ulkopoliittikan taustamotiiveista.

Yhdysvaltain uuden ulkopoliittikan suurin ongelma ei kuitenkaan ole se, että siinä naamioidaan valtapoliittiset pyyteet ihmisoikeusideologian taakse. Päinvastoin auringonpaisteen satureiden toiminta voisi olla vielä vaarallisempaa, jos se olisi motiiveiltaan vilpittöntä. Ensinnäkään ei ole selvää, edistääkö amerikkalaisen mallin mukaisen uusliberalistisen markkinatalouden yksioikoinen soveltaminen kaikissa kulttuureissa ihmisoikeuksia, saati sitten onnellista elämää. Globalisaation seuraukset köyhissä maissa viittaavat toiseen suuntaan.

Maailma on monimutkaisempi ja monikulttuurisempi kuin se Washingtonin näkökulmasta näyttää. Mutta vaikka pitäisimme liberaalin demokratian maailmanlaajuista toteuttamista hyvänä, siitä ei seuraa, että tavoitteeseen olisi oikeutettua tai edes järkevää pyrkiä millä keinoin tahansa. Tarkoitus ei pyhitä keinoja. Väkivalta hyvän asian puolesta on hyväksyttävää korkeintaan, jos valittu toiminta sisältää väkivaltaa vähemmän kuin mikään sen vaihtoehto, jos väki-

valtaa ei kohdisteta syyttömiin sivullisiin ja jos sitä käyttämällä on järkevää olettaa saatutettavan moraalisesti oikeutettu tulos. Kuinkahan moni näistä ehdoista täyttyy tulevassa Irakin sodassa? Sitä paitsi miekkälähetys hyväksi kuviteltujen asioiden puolesta on useimmiten tuottanut katkeria pettymyksiä maailmanvalloittajille Aleksanteri Suuresta Adolf Hitleriin ja Josef Staliniin.

Sosialistisen maailmanjärjestelmän romahdettua Yhdysvallat jäi yksin ylivoimaiseksi maailmanvallaksi. Tänä päivänä sen puolustusbudjetti on suurempi kuin kahdeksan seuraavaksi suurimman sotilasmahdin puolustusbudjetit yhteensä. Tämä tosiseikka on viime kädessä mahdollistanut Yhdysvalloille ulkopoliittisen suunnanmuutoksen. Sen takia se ajattelee voivansa käyttäytyä yhä enemmän kuin Thomas Hobbesin Leviathan, absoluuttinen hallitsija, joka ylivoimaiseen voimaansa nojaten alistaa kaikki muut haluamaansa järjestykseen. Mutta lienevätkö edes globaalisaatio ja moderni teknologia tehneet maailmasta niin pienen, että yksi valtakeskus voisi sitä hallita?

Kansainvälisen politiikan ja sen historian tutkimuksen tasosta pidettävä kiinni

On perusteltua esittää kriittisiä huomioita Heikan kirjoituksen kaltaisista esityksistä *Historiallisessa Aikakauskirjassa* vielä yhdestä erityisestä syystä. Varsinkin nykyisten kaltaisina epävarmoina maailmanaikoina olisi tärkeää, että Suomessakin tehtäisiin

pätevää kansainvälisen politiikan ja sen historian tutkimusta. Sekä päättäjät että kansalaiset tarvitsevat kriittistä ja luotettavaa tietoa siitä, millaiset voimat maailmaamme hallitsevat.

Suomalaisen tutkimuksen tila ei kuitenkaan näytä valoisalta. Tätä kuvaa vahvistaa Suomen Akatemian tänä vuonna teettämä ja julkistama ulko- ja turvallisuuspolitiikan tieteenala-arviointi. Päinvastoin kansainvälinen asiantuntijapaneeli näki meikäläisessä tutkimuksessa suuria ongelmia.

Poliittisen historian tutkimusta arvioitiin Akatemian raportissa vain marginaalisesti ja silloinkin positiiviseen sävyyn. Muissakin tiedearvioinneissa suomalainen poliittinen historia on pärjännyt kohtuullisen hyvin. Kansainvälisiin ja maailmanlaajuisiin teemoihin voisi silti kenties panostaa lisää. Kiinnostavaa on ollut kuitenkin huomata, että kentältä kuuluu myös itsekriittisiä ääniä. Poliittisen historian teemoja käsitellään ahkerasti myös päivälehdistössä ja muussa populaarissa julkisuudessa. Tämän on pelätty rohkaisevan sensaatiohakuista mutta tieteellisesti köyhiä tutkimushankkeita ja vastaavasti heikentävän alaansa vakavasti suhtautuvien motivaatiota asiaansa.

Historiallinen Aikakauskirja seuraa tässäkin numerossa tiiviisti poliittisen historian ajankohtaista keskustelua mutta kantaa vastuunsa sen tieteellisestä arvioinnista.

Juha Sihvola